

НАЗВЫ АДЗЕННЯ, АБУТКУ І СТРАЎ НАЦЫЯНАЛЬнай КУХНІ Ў МОВЕ БЕЛАРУСКАй НАРОДНАй КАЗКІ

Булах А.С.

студэнтка 3 курса ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – Дзядова А.С., канд. філал. навук, дацэнт

Фальклорныя жанры з’яўляюцца невычэрпнай крыніцай для вывучэння спецыфікі этнічнага святаўспрымання таго ці іншага народа. У мове беларускай казачнай прозы адлюстраваны гістарычныя і культурныя асаблівасці нашага народа, яго побытавая сфера і заняткі, абрады і звычаі, адносіны да жыцця – усё тое, што складае спецыфічныя адметнасці нацыянальнай карціны свету беларусаў. Казка, як жанр фальклору, і сёння прыцягвае ўвагу многіх даследчыкаў, бо з’яўляецца сродкам маральна-этычнага і этнакультурнага выхавання. Апрача таго, праз казку адбываецца пазнанне навакольнай рэчаіснасці.

Беларуская народная казка ўвабрала ў сябе ўсё багацце традыцыйнай культуры беларускага народа. Нацыянальна-культурны пласт побытавых рэалій семантызуецца праз тыя ці іншыя лексічныя адзінкі.

Мэта артыкула – выявіць асаблівасці семантыкі і функцыянавання побытавай лексікі, якая ў мове беларускага казачнага эпасу прадстаўлена ў якасці назваў адзення, абутку і страў нацыянальнай кухні. Даследаванне праведзена на матэрыяле зборнікаў беларускіх народных казак [1–4].

Матэрыял і метады. У якасці матэрыялу даследавання выступаюць тэматычныя групы слоў, аб’яднаных агульным значэннем ‘побыт’, якія выступаюць у якасці найменняў адзення і абутку, а таксама розных відаў ежы і страў у мове беларускай народнай казкі (каля 100 лексічных адзінак). Асноўнымі метадамі даследавання з’яўляюцца апісальны метад і метад навуковага назірання.

Вынікі і іх абмеркаванне. З улікам шырокага семантычнага дыяпазону побытавая лексіка, якая функцыянуе ў моўнай прасторы беларускай народнай казкі, уключае ў сябе даволі разнастайную і разгалінаваную сістэму намінацый. Выяўленыя намі побытавыя назвы паводле свайго значэння можна падзяліць на 5 асноўных тэматычных груп: 1) назвы прадметаў гаспадарчага ўжытку і прылад працы; 2) назвы гаспадарчых пабудов і іх частак; 3) назвы адзення і абутку; 4) назвы страў беларускай нацыянальнай кухні; 5) назвы транспартных і тэхнічных сродкаў.

Сярод названых вышэй тэматычных груп адну з самых вялікіх у колькасных адносінах складаюць назвы адзення і абутку (55 лексічных адзінак). Напрыклад, *фартух* ‘жаночая адзежа пэўнага крою, якую надзяваюць спераду на сукенку, спадніцу, каб засцерагчы іх ад забруджвання’: *...часта гаварыла баба і фартухом уцірала слёзы* (“Асілак”); *футра* ‘зімовая вопратка з вырабленых шкур пушнага зверу’: *...выходзячы з клеці, царскае футра сабе ўзяў* (“Міхей-кравец і Марцін-шавец”); *шуба* ‘зімовае верхняе адзенне з футра’: *Цяпер, баба, пашыю табе шубу цёплую, а мяса паядзім* (“Мужык, мядзведзь і ліса”); *чаравічкі* ‘невысокі, да шчыкалаткі, скураны абутак на шнурках’: *Пашыю табе цёплыя чаравічкі!* (“Мужык, мядзведзь і ліса”); *хромавыя боты*: *Я – Ціхан – з таго свету спіхан, а прыслаў мяне да цябе твой сын узяць хромавыя боты і сала, бо яму там холадна босаму хадзіць ды кормяць дрэнна* (“Ціхан – з таго свету спіхан”) і інш.

Некаторыя лексічныя адзінкі, якія ўваходзяць у склад дадзенай тэматычнай групы, вызначаюць прыналежнасць чалавека да пэўнага полу. Сярод іх адзначым

1) лексічныя адзінкі, якія намінуюць жаночае адзенне. Напрыклад, *панчохі* ‘выраб машыннага або ручнога вязання, які надзяваецца на ногі і заходзіць за калені’: *Як жа мне за цябе замуж ісці, калі ў мяне нават панчохла няма* (“Падчарыца і чорт”); *сукенка* ‘жаночае адзенне, верхняя частка якога, што адпавядае кофце, складае адзінае цэлае з ніжняй часткай, якая адпавядае спадніцы’: *Як палезла ж яна – яна і каня выцягнула, яна і карэту, сукенкі і там багацця ўсялякага цэлы куфар* (“Бурэня”); *спадніца* ‘жаночае адзенне, а таксама частка сукенкі ад таліі ўніз’: *... цягне красную матчыну спадніцу* (“Дзед і баба”);

2) лексічныя адзінкі, якія намінуюць мужчынскае адзенне. Напрыклад, *кафтан* ‘даўнейшая мужчынская (ці жаночая) верхняя вопратка з доўгімі поламі’: *Распануў адзежу і паказаў царскі кафтан* (“Самы разумны”); *сарочка* ‘мужчынская (верхняя і сподняя) кашуля’: *Чорт нырнуў у калодзеж ды і нясе адтуль тонкую ды белую, як снег, сарочку* (“Дзяўчына і чорт”) і інш.

Кампаненты яшчэ адной тэматычнай групы, прадстаўленыя назвамі страў беларускай нацыянальнай кухні, у колькасным плане амаль не саступаюць праілюстраваным вышэй назвам. Намі закартаграфавана і прааналізавана каля 50-ці такіх слоў, сярод якіх адзначым наступныя: *квашаніна* ‘халадзец, студзень’: *Вось табе цар прыслаў квашаніны есці халаднай* (“Кот Максім – сват, зайцы, ваўкі”); *кілбаса* ‘прадукт харчавання, прыгатаваны з мяснага фаршу ў кішачнай або штучнай абалонцы’: *... прынёс кілбас, накарміў дурня* (“Кот і дурань”) і інш.

Трэба адзначыць, што ў мове прааналізаваных казачных тэкстаў сустракаюцца пераважна назвы ежы і традыцыйных нацыянальных страў беларусаў, у тым ліку страў, прыгатаваных з бульбы (ці іншай гародніны) і мукі. Напрыклад, *хлеб, бульба*: *Дасць хто трохі асушкаў хлеба або бульбы, баба размочыць скарынку ды пасмокча яе трохі бяззубым ротам, а бульбу спячэ ў прыкуску ды есць* (“Шаптуха”); *капу-*

ста 'страва, прыгатаваная з аднайменнай гародніны – капусты', *крупеня* 'крупяны суп': *Жонка яго пасадзіла за стол, дастала з печы капусту ды крупеню і паставіла на стол* ("Як дурань шкуру біў"); *клёцкі* 'галушкі цеста (мукі ці дранай бульбы), звараныя ў вадзе або малацэ', *поліўка* 'вадкая страва з мучной прыправай': *А мачаха стала ладзіцца ўжо хаўтуры на ёй правіць. Пячэ клёцкі, варыць поліўку...* ("Пра падчарку"); *аладкі* 'невялікі тоўсты мучны блін, спечаны на патэльні': *Назаўтра яна [Баба Яга] устала, печ запаліла, абед нагатавала, аладак напаяла, у кашэль наклала і будзіць яго...* ("Шклянныя горы") і інш.

Заклучэнне. Казка, з'яўляючыся нацыянальным здабыткам беларусаў, увабрала ў сябе ўсе этнакультурныя праявы побыту, а таксама сацыяльнага асяроддзя нашага народа ў той ці іншы гістарычны перыяд, што і знайшло рэпрэзентацыю ў семантыцы даследаваных побытавых назваў з нацыянальна-культурнай канатацыяй.

Такім чынам, прааналізаваныя назвы побыту, якія функцыянуюць у моўным кантэксце беларускага казачнага эпасу, семантызуюць спецыфічныя адметнасці матэрыяльнай культуры нашага народа, у прыватнасці, традыцыйнае народнае адзенне і асаблівасці беларускай нацыянальнай кухні, а значыць, дапамагаюць нашаму сучасніку больш поўна і глыбока зразумець рэчаіснасць з усімі яе праявамі ў мінулыя часы. Вынікі даследавання могуць знайсці прымяненне ў этналінгвістычных і лінгвакультуралагічных даследаваннях, прысвечаных вывучэнню нацыянальна-культурнай спецыфікі мовы вуснай народнай творчасці.

Літаратура

1. Беларускія народныя казкі: Зборнік / Склад.: Г.А. Барташэвіч, К.П. Кабашнікаў; Уступ. арт. К.П. Кабашнікава. – 2-е выд., дап. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – 512 с.
2. Кабашнікаў, К.П. Казкі і легенды роднага краю / склад. К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1960. – 262 с.
3. Беларускі казачны эпас / Склад. і ўступ. артыкул У.В. Анічэнка. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 206 с.
4. Беларускія народныя казкі: са зборнікаў Е.Р. Раманава / Складанне, падрыхтоўка тэкста, прадмова В.К. Бандарчыка. – Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1962. – 340 с.

БЕЗЭКВІВАЛЕНТНАЯ ЛЕКСІКА Ў АСПЕКЦЕ ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎСТВА

Бучкіна А.В.

студэнтка 3 курса ВДУ імя П.М. Маішэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – Арцямёнак Г.А., канд. філал. навук, дацэнт

Кожны народ, які жыве ў пэўных геаграфічных, сацыяльных, палітычных і культурных умовах, мае сваю гісторыю і традыцыі, нацыянальную псіхалогію і пэўны ўзровень сацыяльна-эканамічнага развіцця, адлюстроўвае навакольную рэчаіснасць у мове па-свойму. Словы, якія абазначаюць этнічныя асаблівасці, складаюць істотную долю (прыблізна 6–8%) неэквівалентнай часткі лексічнай сістэмы мовы і называюцца безэквівалентнымі, бо іх нельга перакласці на іншую мову пры дапамозе аднаслоўнага лексічнага адпаведніка.

Безэквівалентныя словы – арыгінальная, цікавая і пакуль мала даследаваная з'ява беларускай мовы, у іх закладзены значныя камунікатыўныя і выяўленчыя магчымасці. Яны здольны даць сутнасную характарыстыку пэўнай мовы і пры адзінстве формы мыслення народаў раскрыць своеасаблівасць лексічнага складу іх нацыянальных моў [2, с. 8]. Таму тэма даследавання з'яўляецца актуальнай і перспектыўнай.

Разрадамі безэквівалентнай лексікі з'яўляюцца наступныя групы слоў:

1. Словы, што называюць прадметы і рэаліі, уласцівыя толькі аднаму народу: *конаўка, дзядзькаванне, заворыны*.

2. Словы, што называюць даволі шырока вядомыя прадметы і рэаліі, якія існуюць і ў іншых народаў: *глюга, амшара / імшара, кухаль, бярозавік, завіхацца, цагельня*.

3. Безэквівалентныя словы, наяўнасць якіх абумоўлена адрозненнем словаўтваральных сістэм розных моў: *загусты, папамучыца, папашукаць, паглыбець*.

3 пункту гледжання адлюстравання ў безэквівалентнай лексіцы культуры, гісторыі, побыту людзей, якія размаўляюць на пэўнай мове, адзначаныя словы з'яўляюцца адным з асноўных аб'ектаў вывучэння ў лінгвакраіназнаўстве.

Лінгвакраіназнаўства – навуковы кірунак, які, з аднаго боку, ўключае ў сябе навучанне мове, а з другога, дае пэўныя звесткі аб краіне, дзе ўжываецца гэта мова. Галоўная мэта лінгвакраіназнаўства – забеспячэнне камунікатыўнай кампетэнцыі ў актах міжкультурнай камунікацыі, перш за ўсё праз адэкватнае ўспрыманне маўлення суразмоўцы і разуменне арыгінальных тэкстаў.

Менавіта для лінгвакраіназнаўчай навукі першая група безэквівалентнай лексікі (словы, што называюць прадметы і рэаліі, уласцівыя толькі аднаму народу) уяўляе сабой найбольшую цікавасць у плане даследавання этнакультурнай спецыфікі.